

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Буроменський М.В.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України
професор кафедри міжнародного права
Науково-навчального інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 341

DOI 10.32782/2663-5666.2023.1.1

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. З'ясування юридичної природи та змісту загальних принципів права, як одного з джерел міжнародного права, є одним з складних теоретичних питань. Думки вчених щодо правової природи загальних принципів права різняться від визнання їх спільними принципами міжнародного і національного права до заперечення їх належності або до міжнародного, або до національного права, а в окремих випадках загальні принципи права взагалі не вважають такими, що належать до права. В міжнародно-правовій науці немає єдності щодо переліку загальних принципів права та їх змісту. Водночас, хоча загальні принципи права не мають, а ні легального переліку, а ні письмового закріплення, посилення на них зустрічаються в актах міжнародних міжурядових організацій та в міжнародних договорах. Неподинокі звернення до загальних принципів права можна знайти в практиці міжнародних судів і арбітражів. Такі принципи добре відомі також національній судовій практиці та вважаються джерелом виправлення прогалин у національному праві. При цьому, загальні принципи права доволі часто транспонуються з національних правових систем (де з тих чи інших причин вони могли набути належного розвитку) до міжнародного права і як такі набувають вже міжнародно-правового значення. Відомі й зворотні транспонування. Все це значно посилило науковий інтерес до дослідження загальних принципів права, як самостійного джерела міжнародного права, особливо питань їх ідентифікації та міжнародно-правової імплементації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема загальних принципів права доволі активно досліджується в науці міжнародного права. Зокрема, в роботах Д. Анцилотті, В. Буткевич,

О. Задорожній, М. Ейкхерст, Г. Кельзен, О. Київець, В. Корецький, Х. Сирлвей, Ш. Руссо, Дж. Мореллі, В. Мицик, Л. Оппенгейм, О. Фабіан, Б. Ченг, М. Шоу та ін. Однак проблема виявляється настільки складною, що її дослідження було включене в 2018 році до порядку денного Комісії міжнародного права, яка висловила свою думку в проекті висновків 2021 року погодившись, що окремі питання потребують подальшого дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей правової природи загальних принципів права, обґрунтування незмінюваності їх загальноправової природи незалежно від транспонувань таких принципів в міжнародне право з національного чи навпаки, а також виявлення базових ознак, що відрізняють загальні принципи права як самостійне джерело міжнародного права, від його договірних чи звичаєвих норм.

Вклад основного матеріалу. Починаючи з Х. Гроція в науці міжнародного права відбувалися небезуспішні пошуки правових засобів зміцнення легітимної основи міжнародного права. Вже на початку XVII століття такі розвідки містили пропозиції розширення кола відомих на той час його джерел, що ситуативно *de facto* і *de jure* відбувалося, та надали поштовху спробам системного застосування в міжнародно-правовій практиці загальних принципів права. Договором 1794 року про дружбу, торгівлю і мореплавання між США і Великою Британією (Jay Treaty) були передбачена арбітражна процедура, що передбачала розв'язання міжнародних спорів на основі справедливості *по суті* і *по праву* та права народів («Justice Equity and the Laws of Nations») [32]. За її зразком у 1795 – 1914 роках було створено більше двохсот міждержавних арбітражів, що часто-гу-

сто обґрунтовували свої рішення загальними принципами права, причому правомочність рішень ніколи не була оскаржена на цій підставі. Відтак, в пункті 3 статті 38 Статуту Постійної Палати міжнародного правосуддя (ППМП), який містить посилання на загальні принципи права [31], було як мінімум констатовано вже існуюче джерело міжнародного права.¹ Цю норму було відтворено в пункті п.1 с) статті 38 Статуту Міжнародного суду: «Суд, – який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, – застосовує ... с) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями ...» Л. Опенгейм свого часу назвав «прийняттям точки зору Гроція» визнання третього джерела в Статуті Міжнародного суду та «історичною віхою у розвитку міжнародного права».[8 с. 49]

З тих пір посилання на загальні принципи права можна знайти в міжнародних договорах, чи то для цілей встановлення права, що підлягає застосуванню судами та трибуналами, чи як додатковий засіб визначення норм міжнародного права. [30. р. 32/79] Посилання на них можна знайти в практиці міждержавних арбітражів, в рішеннях Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного трибуналу щодо Руанди, Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне, звернення до загальних принципів зустрічаються в рішеннях Європейського суду з прав людини. Широко визнано, що за допомогою загальних принципів права можливе посилення юридичної аргументації чи навіть тлумачення норм міжнародного права. Звернення до загальних принципів права не обмежується питаннями міжнародного судочинства, вони добре відомі національній судовій практиці [6] та вважаються джерелом виправлення прогалин у національному праві [9; 10 с. 458].

Складність походження загальних принципів права та їх особлива роль у розумінні змісту права викликають чимало дискусій в науковій доктрині [5;18; 20; 21] і в міжнародно-правовій практиці починаючи від з'ясування правової природи загальних принципів (міжнародно-правової [4 с. 45; 25 р. 540] чи спільної з національно-правовою [13 р. 106-107; 28 р. 314]) аж до заперечення їх правового ха-

рактеру [25 р. 470-471], або поставлення під сумнів доцільності їх існування [21 р. 292], в тому числі з суто політико-ідеологічних міркувань.²

Визнання і закріплення в Статуті ППМП норми про загальні принципи права, за словами Л. Опенгейма «означало домислювану відмову від позитивістського погляду» [8 с. 49]. По великому рахунку, відхід Статуту Міжнародного суду від позитивістської конструкції міжнародного права вимагає оцінки пункту 1с) ст. 38 під *непозитивістським* кутом зору. Загальні принципи права, про які йдеться в Статуті Міжнародного Суду – це єдине джерело міжнародного права, що має не міжнародно-правову, а загальноправову природу і відповідне загальноправове значення. Статут чітко встановлює застосовність в міжнародному праві загальних принципів *права*, а не *міжнародного права*. Одночасно Статут не пов'язує ці принципи з жодною наперед визначеною правовою сім'єю світу чи системою національного права, чи з міжнародним правом. Тобто в Статуті Міжнародного суду термін “право” вжито в найбільш широкому його розумінні, що виглядає зовсім не випадковим.

Визнання феномену «загальних принципів права» неодмінно вимагає більш широкого погляду на право як на єдине загальноцивілізаційне, загальнокультурне явище. А. Фердросс говорив про них як про ті принципи, які базуються на загальних правових ідеях и як такі можуть бути перенесеними у міждержавні відносини. [11] Значною мірою це саме так і є: загальні принципи права – це передусім саме ті первинні правові смисли (але не лише вони), на основі яких свого часу виникло й існує право, в тому числі й міжнародне. Існування права без таких принципів не можна собі уявити. Отже, загальні принципи права з'явилися в ті часи, коли право ще не можна було поділити на національне та міжнародне. Мова тут іде про принципи, як про юридичні вчинки або логічні правила, так й про саму внутрішню культуру права та правозастосування, що також знаходить пояснення в вигляді принципів, як певних відправних початків, першооснов розуміння чім є право і яким

¹ Примітним є одне з обґрунтувань Консультативним комітетом юристів внесення загальних принципів права в якості джерел до статті 38 Статуту ППМП прагненням запобігти *non liquet* – відмові в правосудді з причини відсутності застосовної норми права. При цьому правило *non liquet* належить саме до загальних принципів права.

² Наприклад, в радянській доктрині міжнародного права з ідеологічних міркувань про існування загальних принципів або не згадували, або дуже ретельно відмежовували радянську концепцію загальних принципів від буржуазної: „Буржуазна доктрина міжнародного права, виходячи з широко поширеної на Заході концепції про те, що право представляє собою вираження спільності (спільності ідеологій, інтересів та тому подібного), як правило перебільшує значення загальних принципів права в сучасному міжнародному праві”. [7 с. 53]

воно має бути. До загальних принципів права можна віднести, наприклад, принцип сумлінності, принцип правової певності, принцип добросовісності, принцип незловживання правом, принцип, згідно з яким неможна бути суддею у власній справі та багато інших. Те, що деякі із загальних принципів права з часом набули в міжнародному праві значення його основних принципів, наприклад принцип дотримання міжнародних договорів, не скасовує його першооснови, загального принципу права («слово, надане навіть ворогові, має бути дотриманим»), який залишається як такий незмінним. Так само, основний принцип міжнародного права – принцип суверенної рівності держав, походить в своїй основі від загального принципу права «рівний над рівним не може мати влади», який має набагато більш широкий зміст, ніж принцип суверенної рівності держав. За допомогою загальних принципів права стає зрозумілою загальна природа міжнародного права та встановлюється екзистенціальний зв'язок національного права з міжнародним і навпаки. У цілому загальні принципи права є найбільш загальним обґрунтуванням права, без чого існування і розуміння права немислимо. При цьому пізнання права збагачує наше розуміння загальних принципів права. Процес їх пізнання розпочали ще римські юристи, які надали відомі сьогодні свої перші бачення загальних принципів права. Наразі можна говорити про те, що до загальних принципів права належать, наприклад, юридизовані принципи гуманності (що відображається в основоположних правових підходах до розуміння прав людини), принципів судочинства (наприклад, принцип *non liquet*, принцип правової визначеності, принцип «вирішеної справи» (*res judicata*), загальні принципи кримінального права та ін), правил юридичної техніки та ін.

Хоча загальні принципи права не мають легального письмового закріплення, їх не можна віднести до норм договірної чи звичаєвої міжнародного права, передусім тому, що вони не належать до норм виключно міжнародного права. Значна їх частина історично має більш давнє походження, а отже це свідчить про унікальну правову природу – загальноправову, а не міжнародно-правову. Будь-яка ідентифікація в міжнародному праві загальних принципів права завжди пов'язана з їх не обмеженою міжнародним правом загальністю, в цьому можна переконатися з огляду на позицію міжнародних судів. Крім того, до загальних принципів права

не застосовні обов'язкові для звичаєво-правової норми її складові елементи (практика та *opinio juris*). Такі принципи настільки давно і всюди прийняті, що перестали бути безпосередньо пов'язаними з практикою держав, “загальні принципи права можуть визнаватися і без міждержавної практики” [3 с. 11]. Критерій *універсальної застосовності*, як підтвердження загального визнання за змістом п.1с) статті 38 Статуту, відрізняє загальні принципи права від звичаєвих норм, останні завжди потребують *opinio juris* для відповідної загальної практики [23 р. 15/59]. Причому *універсальна застосовність* не потребує кількісного підтвердження, вона є, так би мовити, сама по собі зрозумілою в фаховій правосвідомості. Наприклад в рішенні у справі про протоку Корфу Міжнародний суд говорив про «елементарні міркування гуманності» [32 р. 22], а у консультативному висновку № 6 «Німецькі поселенці в Польщі» ППМП вдалася до такої словесної формури «... навряд чи можна стверджувати» [12 р. 36]. Ознака *універсальної застосовності* в правовій природі загальних принципів права виключає можливість їх скасування, натомість таку можливість міжнародне право визнає для норм звичаєвого права. До цього можна додати, що загальні принципи права за своєю природою мають загальний характер в той час, як звичаєві норми міжнародного права можуть набути загального характеру, Статут Міжнародного суду в статті 38 не випадково вживає назву «загальні принципи права», презюмуючи їх апріорі загальний характер. Комісія міжнародного права, визначаючи базові підходи до виявлення загальних принципів права, зовсім не випадково дійшла згоди щодо застосування до них концепції *загальності*, як однієї з визначальних ознак належності до загального міжнародного права. При цьому Комісія послалась як на власні оцінки, так і на позицію Міжнародного суду в рішенні у справі North Sea Continental Shelf про те, що норми загального міжнародного права, до якого належать й загальні принципи права, «мають однакову силу для всіх членів міжнародного співтовариства».[26 р. 39, para. 63]

Оскільки в міжнародному праві відсутній перелік загальних принципів права, одним з ключових питань є їхня ідентифікація. Достатні підтвердження існування загального принципу, можуть міститися, наприклад, в міжнародних актах. Так, Нюрнберзькі принципи знайшли відображення в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 95 (I) від 11.12.1946 як загальні прин-

ципи права, а потім саме в такій якості сприймалися державами під час підготовки та прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Однак ще одне важливе джерело ідентифікації загальних принципів права пов'язане з міжнародним судочинством, а отже з правозастосовною практикою органів міжнародного правосуддя.

Не слід применшувати поширеність практики, як не слід й недооцінювати її значення для ідентифікації загальних принципів права. Причому необхідно розрізняти випадки вирішення міжнародними судами справ на підставі загальних принципів права (яких дійсно не багато), від випадків посилення міжнародних судів на загальні принципи права або згадування про них – таких випадків значно більше. Щодо першого випадку, то потреба в застосуванні загальних принципів права пов'язана з відсутністю міжнародно-правової норми, що регулює відповідні правовідносини – це саме ті випадки, які мали на увазі, включаючи загальні принципи права в статтю 38 Статуту ППМП. З того часу можна назвати принаймні два таких рішення: у справі про Хоржувську фабрику (в цьому рішенні ППМП констатувала «...наявність принципу міжнародного права та навіть загальної правової концепції, згідно з якою будь-яке порушення будь-якої домовленості тягне за собою зобов'язання зробити відшкодування.» [16]) та у справі про протоку Корфу (Міжнародний Суд в своєму рішенні посилався на «певні загальні та загальноновизнані принципи», включаючи «елементарні міркування гуманності» [32 р. 22]). В інших випадках загальні принципи права слугували своєрідним дороговказом для міжнародних органів правозастосування, що допомогло побачити правову сторону вирішення справи. Наприклад, в консультативному висновку Наслідки присуджень компенсації, винесених Адміністративним трибуналом ООН Міжнародний суд зазначив: «Згідно з добре встановленим і загальноновизнаним принципом права, рішення, винесене таким судовим органом, є *res judicata* і має обов'язкову силу для сторін у спорі» [18 р. 47/53]. Міжнародні судові органи звичайно використовують загальні принципи права під час мотивування рішень, причому не обов'язково вказуючи на них як на джерело. Можна тут згадати консультативний висновок ППМП № 6 «Німецькі поселенці в Польщі», в якому зауважено: «навіть чи можна стверджувати, що

хоча закон зберігся, приватні права, набуті згідно з ним, втратили свою силу. Таке твердження не ґрунтується на жодному принципі та суперечило б майже загальній думці та практиці» [12 р. 36]. Посилання міжнародних судів на загальні принципи права стало більш поширеним зі створенням міжнародних кримінальних судів (Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, Міжнародного трибуналу щодо Руанди, Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне), які зокрема посилаються на Нюрнберзькі принципи. [див., наприклад: 22 р.908/936.]

Відомі посилання на загальні принципи права як в практиці Європейського суду з прав людини (який послався на рішення у справі про Хоржувську фабрику [15 пара 36]), так і в практиці інших міжнародних судів з прав людини. Для цих судів характерно не називати такі принципи загальними принципами права в своїх посиланнях, хоча саме це має на увазі, коли наприклад, Європейський суд з прав людини формує правові позиції щодо права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та включає до його складу принцип правової визначеності, принцип «вирішеної справи» (*res judicata*), принцип неприпустимості повторного розгляду вирішеної справи (*res judicata* или *res judicata pro veritate habetur*); принципи незалежності та неупередженості здійснення правосуддя та ін. [1; 2] Всі ці принципи, є по суті загальними принципами права. Їх, в свою чергу, згадує Консультативна рада європейських суддів, що надає їм додаткове джерело ідентифікації. Однак і в цьому випадку це жодним чином не впливає на правову природу таких принципів.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Загальні принципи права є одним з важливих джерел міжнародного права, з яким пов'язана легітимація міжнародного права. За своєю правовою природою це принципи природного права, які з'явилися в ті часи, коли право ще не можна було поділити на національне та міжнародне, вони є тими первинними правовими смислами, на основі яких виникло й існує право. Відтак загальні принципи права належать одночасно до національного та міжнародного права, де вони в рівній мірі можуть бути ідентифікованими та трансформованими з однієї правової системи в іншу. За допомогою загальних принципів права стає зрозумілою загальна природа міжнародного права та встановлюється екзистенціальний зв'язок

національного права з міжнародним і навпаки. У цілому загальні принципи права є найбільш загальним обґрунтуванням права, без чого існування і розуміння права просто немислимо. Поняття загальних принципів права не може бути зведеним до правил юридичної техніки, це значно більш широке явище, яке охоплює не лише юридичні вчинки або логічні правила, а й внутрішню культуру права та правозастосування. Пізнання права в усіх його проявах збагачує наше розуміння загальних принципів права, як певних відправних початків, першооснов розуміння чім є право і яким воно має бути.

Загальні принципи права не можна віднести до норм договірної чи звичаєвої міжнародного права передусім, тому, що вони мають загальноправову природу. Вони можуть бути відображеними в договірних чи звичаєвих нормах, але продовжують існувати як самостійне джерело права. Вони можуть визнаватися і без міждержавної практики та не потребують *opinio juris*. За своєю природою загальні принципи права мають якість універсальності та загальності, що відрізняє їх від інших норм міжнародного права, як такі, вони «мають однакову силу для всіх членів міжнародного співтовариства».

Найчастіше ідентифікація загальних принципів права пов'язана з міжнародним судочинством, а отже з правозастосовною практикою органів міжнародного правосуддя, хоча існують непоодинокі приклади ідентифікації загальних принципів права в актах міжнародних організацій чи в міжнародних договорах. Необхідність застосування загальних принципів права міжнародними судами може бути пов'язаною з відсутністю міжнародно-правової норми, що регулює відповідні правовідносини, коли загальні принципи права слугують для міжнародних органів правозастосування своєрідним дороговказом, що допомагає побачити правову сторону вирішення справи, під час мотивування рішень, причому не обов'язково вказуючи на них як на джерело.

Інтерес, не лише науковий, а й практичний, до з'ясування юридичної природи та змісту загальних принципів права, як одного з джерел міжнародного права, беззаперечно буде зростати. Свідченням тому є обговорення питання в Комісії міжнародного права питання. Не в останню чергу це є наслідком так званої трибуналізації міжнародного права, що відбувається на тлі значного збільшення в останні десятиліття кількості та видів міжнародних судів, які суттєво впливають на розвиток міжнародного права, особливо його регіональних моделей. Ці суди беруть до уваги не

лише загальні принципи права, що стосуються питань судочинства, а також ті з них, що допомагають посилити юридичну аргументацію, або використовуються для тлумачення норм матеріального міжнародного права чи навіть лягають в основу розв'язання спору по суті. Тому потребує дослідження проблема реалізації загальних принципів права, наразі така реалізація відбувається передусім в міжнародній судовій практиці, але не може цим обмежуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами : монографія / П. Д. Гуйван. – Харків : Право, 2019. – 584 с
2. Довідник із застосування статті 6 Європейської конвенції з прав людини Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). – Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2014 р. – 72 с.;
3. Задорожній О.В., Буткевич В.Г., Мицик В.В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. Для студентів III курсу відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – 145 с.
4. Корецький, В. М. Общие принципы права в международном праве. – Киев: Изд-во АН УССР, 1957. – С. 52.
5. Ківець О. В. Загальні принципи права як джерело міжнародного права: природно-правовий та позитивістські підходи – 2013 / Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право.
6. Крат В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. <https://www.deadlawyers.org/de-take-narysano/>
7. Международное право/Под ред. Г. И. Тункина – М. М.: Юрид. лит., 1982. – 568 с.
8. Опенгейм Л. Международное право. Том I: Мир. Полутом 1 / Л. Опенгейм; Перевод с 6-го английского издания, дополненного Г. Лаутерпахтом под редакцией и с предисловием проф. С.Б. Крылова. – М.: Государственное издательство иностранной литературы, 1948. – 408 с.
9. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістова характеристика) [Текст] : монографія / С. П. Погребняк – Х. : Право, 2008. – 240 с.
10. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст] : підручник / [Зайчук О. В. та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
11. Фердросс А. Международное право / Пер. с нем. Ф. А. Кублицкого и Р. Л. Нарышкиной; под ред. и с пред. Г. И. Тункина. М., 1959.- 652 с.
12. Advisory Opinion No. 6, German Settlers in Poland, 1923 PCIJ – Ser. B. – No. 6.
13. Anzilotti D. Corso di diritto internazionale. Roma: Athenaeum, 1928. 475 p.
14. Application for Review of Judgment No. 158 of the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1973.

15. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970.
16. Case of Papamichalopoulos and Others V. Greece (Article 50) (Application no. 14556/89). Judgment. Strasbourg. 31 October 1995.
17. Case Concerning the Factory at Chorzow// PCIJ. Ser. A. – No. 9. – 1927.
18. Cheng, B. General principles of law as applied by international courts and tribunals; edited by Georg Schwarzenberger. Cambridge : Cambridge University Press, 2006, 490 pp.;
19. Effect of awards of compensation made by the UN Administrative Tribunal, Advisory Opinion of July 13th, 1954: I.C.J. Reports 1954.
20. Fabián O. R. General principles of law in the decisions of international criminal courts and tribunals / Leiden ; Boston : M. Nijhoff Pub., 2008. 212 pp.;
21. General principles of law, the role of the judiciary / Laura Pineschi, editor. Cham, Switzerland : Springer, 2015. – 325 pp.;
22. Guggenheim P. Traité de droit international public: avec mention de la pratique internationale et suisse, Tom 1, Georg, 1- 953, – pp.1184.
23. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Excerpts from Judgment in Prosecutor v. Dusko Tadic, and Dissenting Opinion, Case No. IT-94-1-T. – P. 908, 936. (1997)
24. International Law Commission Seventy-second session Geneva, 27 April–5 June and 6 July–7 August 2020. – Second report on general principles of law by Marcelo Vázquez-Bermúdez, Special Rapporteur. – Док. ООН, A/CN.4/741.
25. Kelsen H. Principles of international law. N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1967. 602 p.
26. Morelli G. Cours général de droit international public. Recueil des cours de l'Académie de droit international, 1956, vol. 89, pp. 437–604.
27. North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969.
28. Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1951.
29. Rousseau Ch. Principes généraux du Droit International Public. Tome I. Introduction. Sources. Paris: Pédone, 1944. 796 p.
30. Vasquez-Bermudez M. (Special Rapporteur on general principles of law), first report on general principles of law (A/CN.4/732) (5 April 2019); Doc. UN, A/CN.4/732,
31. Statute for the Permanent Court of International Justice provided for by Article 14 of the Covenant of the League of Nations. Geneva, December 16, 1920 /League of Nations Treaty Series, 1921, vol. 6, pp. 391-413.
32. Treaty of Amity Commerce and Navigation, between His Britannic Majesty and The United States of America (1794, November). Retrieved from: <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=008/llsl008.db&recNum=129>.
33. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania. – Judgment of April 9th, 1949.

Буроменський М.В. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

З'ясування юридичної природи та змісту загальних принципів права, як одного з джерел міжнародного права, є одним з складних теоретичних питань. Їх досліджували такі відомі юристи як Д. Анцилотті, В. Буткевич, О. Задорожній, М. Ейкхерст, Г. Кельзен, О. Кийвець, В. Корецький, Ш. Руссо, Дж. Мореллі, В. Мицик, Л. Оппенгейм, О. Фабіан, Б. Ченг, М. Шоу та ін. Думки вчених щодо правової природи загальних принципів права різняться від визнання їх спільними принципами міжнародного і національного права до заперечення їх належності або до міжнародного, або до національного права, а в окремих випадках загальні принципи права взагалі не вважають такими, що належать до права. В міжнародно-правовій науці немає єдності щодо переліку загальних принципів права та їх змісту. Водночас, хоча загальні принципи права не мають, а ні легального переліку, а ні письмового закріплення, посилення на них зустрічаються в міжнародних договорах. Непоодинокі звернення до загальних принципів права можна знайти в практиці міжнародних судів і арбітражів. Як свідчить практика, за допомогою загальних принципів права можливе посилення юридичної аргументації чи навіть тлумачення норм міжнародного права. Звернення до загальних принципів права не обмежується питаннями міжнародного судочинства, вони добре відомі національній судовій практиці та вважаються джерелом виправлення прогалин у національному праві. Все це значно посилило науковий інтерес до загальних принципів права, а Комісія міжнародного права внесла їх дослідження до свого порядку денного. В статті досліджується походження загальних принципів права, їх правова природа як джерел міжнародного права, склад. Обґрунтовується позиція щодо їх самостійності як джерел міжнародного права, у зв'язку з цим звертається увага на ключові ознаки, що відрізняють загальні принципи права від звичаєвих норм міжнародного права. Зазначається, що оскільки в міжнародному праві відсутній перелік загальних принципів права одним з найважливіших питань є їхня ідентифікація. Наголошується на важливості міжнародної судової практики для їх ідентифікації як джерел міжнародного права оскільки звернення до загальних принципів права пов'язано передусім з міжнародною правозастосовною практикою.

Ключові слова: джерела міжнародного права, загальні принципи права, звичаєве міжнародне право, міжнародні суди, міжнародні кримінальні суди, міжнародне праворозуміння, тлумачення норм міжнародного права, Комісія міжнародного права.

Buromenskiy M.V. GENERAL PRINCIPLES OF LAW AS A SOURCE OF INTERNATIONAL LAW

Clarifying the legal nature and content of general principles of law, as one of the sources of international law, is one of the complex theoretical issues. They were studied by such famous lawyers as D. Ancilotti, M. Akehurst,

O. V. Butkevich, Zadorozhnii, G. Kelsen, O. Kyivets, V. Koretsky, S. Russo, J. Morelli, V. Mytsyk, L. Oppenheim, O. Fabian, B. Cheng, M. Shaw and others The opinions of scientists regarding the legal nature of general principles of law vary from recognizing them as common principles of international and national law to denying their belonging either to international or to national law, and in some cases general principles of law are not considered to belong to law at all. There is no unity among international law lawyers regarding the list of general principles of law and their content. At the same time, although the general principles of law do not have a legally recognized list, nor a written record of their content, references to them are found in international treaties. You can find numerous appeals to the general principles of law in the decisions of international courts and arbitrations. As practice shows, with the help of general principles of law, it is possible to strengthen legal argumentation or even the interpretation of norms of international law. Reference to general principles of law is not limited to issues of international justice, they are well known to national justice and are considered a source of correction of gaps in national law. All this significantly increased scientific interest in the general principles of law and in the practice of their international implementation, the International Law Commission included their research in its agenda. This article examines the origin of general principles of law, their legal nature as sources of international law, their types and composition. It is substantiated that the general principles of law are an independent source of international law, in this connection attention is drawn to the key features that distinguish general principles of law from customary norms of international law. It is noted that since there is no list of general principles of law in international law, one of the most important issues is their identification. The importance of international judicial practice for their identification as sources of international law is emphasized, since the appeal to general principles of law is primarily related to the international practice of applying law.

Key words: sources of international law, general principles of law, norms of customary international law, international courts, international criminal courts, international legal understanding, interpretation of norms of international law, International Law Commission.